

IŞIĞIN RETORİĞİ; METİNDE KRİSTAL KURGUSU

Nurdoğan RİGEL¹

Özet

Italo Calvino'nun anlatı evreni hassas ve tatmin edicidir. Calvino'nun , "Görünmez Kentler " (1972) adlı eseri , entrikalı, hillebaz bir epistemolojik yap-boz oyunudur. Eserde hayali bir Marco Polo, hayali bir Kubilay Han ile konuşur. Polo, Kubilay Han'a imparatorluğunda bulunan , uzaklardaki 'Görünmeyen Kentler'i Calvino'nun 'eklemeleme tür' tekniği ile tasvir eder. Bu , eklemeleme tekniği , Calvino'nun sayısız kısa öykülerinde , macera hikayelerinde , seyahat anlatılarında bütün okuyucuları için tanıdık bir türdür. İçerikle birlikte metnin kurgusunu da okuyucusu için doğrudan bir direnme, başkaldırma olarak kitabın mimarisi içinde sunan Calvino'nun bu çalışması , göstergebilimsel özelliğinin yanı sıra kurgusal oyunculuğu ile de okuyucusu , ya da kurgu sökümcüsü için zenginleştiricidir."

Abstract

Calvinian universe of narration is very keen and satisfying . Calvino's fictions, *The In visible Cities*(1972) is an intricate epistemological puzzle. An imaginary Marco Polo converses with on imaginary Kublai Han, describing the distant, 'invisible cities' that make up his empire Calvino's technique of genre pastiche is by now familiar to all his readers, and the overall framed structure of the tales recalls countless collections of fairy tales adventure stories and travel narratives. Architecture of the book that presents the most immediate challenge to the careful reader. This novel is wonderful semiotic novel and very playful exercise for reader.

Anahtar Kelimeler: Işık, Retorik, Kristal, Metin , Görsel Algı.

Giriş

Işık bilgisi, fizikçilerin, ressamların, fotoğrafçıların, sinemacıların, mimarların, botanikçilerin, teologların ve felsefecilerin her zaman öğrenmez zorunda kaldıkları bir alan oldu. Yansıması, ışıması, ısıtması, parlaması, gölgesi, renkleri ile ışık simgesel ve görsel dil oluşumunun alfabesidir. Görsel algımızın da ilk adımı ışıktır. Işıksız, renk, şekil, hareket ve alan algısı mümkün değildir.

Dahi fizikçi Albert Einstein, "ömrümün 50 yılını ışık üzerine araştırmalara verdim, ama bir şey bulamadım" derken, tekno- determinist iletişim bilimci Marshall Mc Luhan da ışığı, "pür enformasyon" olarak tanımlar. Nietzsche ise "insanlar daha iyi görmek için değil, daha bir parlamak için ışığa yönelirler" diyerek, [1] insan ve ışığın bağı, görmekten, görünürlüğe çevirerek, ışığı "gösteri" nin temel unsuru haline getirir.

Bizden 93 milyon mil uzaktaki güneşten ödünç aldığımız ışıkla varoluşumuzu sürdürüyoruz. [2] Dante'ye göre, Tanrı ışık olarak yansır. Plato'nun Cumhuriyeti'nde ise güneş ve güneş ışığı varoluş düşüncesinin en büyük sembolüdür. Plato'da güneş, kendi kendine yeterli ebedi bir formdur, bağımsızdır. Oysa dünya varoluşu için güneşin ışığına bağımlıdır. Güneşin devinimi ile doğan ikili algılamaları Plato; aydınlık& karanlık, imaj& orijinal, yükselme & alçalma olarak sınıflar. Bu geçişler ile ışığın retoriki belirginleşmeye başlar. Böylece Plato'dan itibaren felsefeciler ışığa ,yaşamı anlatmanın bir yolu, en güçlü metaforu olarak başvururlar. Plato'da ışık ve güneş ışığı bilimsel entelektüel, mistik ve estetik olarak yaşamsal kavramları açıklamanın temelini oluşturur. Aynı zamanda Plato düşüncesinde güneşin kaynaklık ettiği ışık, bilginin ve hakikatin sembolüdür. [3]

¹ İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Vezneciler/İstanbul.

A.B.D'nin "Sarmaşık Ligi"ndeki* 8 üniversiteden ikisinin sloganı şöyledir: Harvard'ın "Senin Işığında Işığı Göreceğiz", Yale'in ise, "Işık ve Gerçeklik".

Yapılan araştırmalar, insanların yüzde 87'sinin görerek, gerçekliği algıladığını gösterir. Görmenin temel yardımcısı ışık da, bu algılamaya ışıktandırmanın estetik elementleri; odaksal parlaltı, ortam ışıltısı ve parlaklık oyunu "ile yardım eder. [4]

Metinde Kristal Kurgusu

Metin kurgusunda ışığın kullanılmasını yapıtları ile gösteren, ışığın ve hafifliğin yazarı Italo Calvino'nun görsellik ve anlatı yapısı konusunda artık bir tasarım klasiği olan "Çok sesli" metni "Görünmez Kentler'i incelemeye alalım. "Metin kaynağını yitirmiş şifrelerden oluşmuş bir çoğulluktur" diyen Barthes'dan yola çıkan Calvino, bir şehre "zengin kesimli kristal"den yansıyan ışıqla bakarak, yarattığı çoğulluğa "Görünmez Kentler" de bizi davet eder. Kristal'in yüzeylerine yansıyan ışıktan görünen kent Venedik'tir. Kristalde kırılan ışık sayesinde, Calvino, Venedik'ten 55 ayrı kent görüntüsü ortaya çıkarır.

"Kristal dünya düşü, Görünmez Kentler'de bir 'anlatı yapısı' na dönüşür. Calvino, evreni başka türlü okuyacak, yeni bir alfabe hazırlar. Kesin çizgileri ve üçgen yüzeyleriyle paramparça bir bütünün simgesi kristal, titiz kesimi ve ışığı yansıtma yeteneğiyle, en ilkel biyolojik varlıkları andıran doğma ve büyüme özellikleriyle, mineral dünya ile canlı madde arasında bir köprü kurar. Calvino, Venedik'i 55 kente bölüştürerek, kristalin yüzeylerine dağıtır, bir ayna ve ışık oyununda, birini diğerinde yansıtıp kırarak, olasılıkları çoğaltır. Görünmez Kentler, çoğul ve bölük pörçük bir zaman duygusunu, bir dünya imgesini, sonsuzluk ve boşluğun verdiği baş dönmesini duyurmak için kendisine 'kristal bir labirent'i biçim olarak seçer." [5]

Kristal ve Labirent, ayrı ayrı ele alındığında bile 'çoğul görsellik ' ile 'çok bilinmeyenli yapı'nın üst üste kapandığı bir dizgeyi kurgular. Calvino anlatı yapısı kurarken, labirent işlevini şöyle açıklar:

"Doğru yolu bulmak için kaybolmak gerekir. Labirent, içine giren kaybolsun ve dolaşsın diye yapılır. Ama labirent, o aynı kişiye, yeni bir plan çizmesi ve labirentin gücünü yok etmesi için bir başkaldırı da düşündürür. Bunu başardığı takdirde labirenti yıkacaktır, onu boydan boya geçen biri için labirent yoktur." [5]

Calvino yazınında Borges'in özel bir yeri vardır. Görünmez Kentler'i görmek ve göstermek için kullandığı 'kristaldeki yansıma'yı Borges'den öğrendiğini Calvino şöyle anlatır:

"Edebiyat dünyasında kristalin görkemli geometrisine ve tündengelimli düşüncenin soyutluğuna karşılık gelen yapıtlar yaratarak, imgelemde ve dilde kesinliği hedefleyen estetik idealini tam anlamıyla kimin gerçekleştirdiğini söylemem gerekirse, tereddütsüz Borges derim. Çünkü onun her metni, evrenin bir modelini ya da evrenin bir simgesini içerir: sonsuzluğu, çoğulluğu, şimdiyi ya da dönüşümlü zamanı. Marco Polo'nun 'düşünceyle gidip gördüğü' kentleri anlatan her kısa metin de evrenin bir simgesi ya da bir mo-

* Çoğu Amerikan Devriminden önce 17. yüzyılda kurulduğu için A.B.D' nin, hem en eski, hem de en saygın üniversiteleri olan ; Yale, Harvard, Princeton, Pennsylvania, Columbia, Cornell, Brown ve Dartmouth, Sarmaşık Ligi Üniversiteleri olarak anılır. Kendi aralarında 20. yüzyılın başından itibaren çeşitli dönemlerde yaptıkları anlaşmalarla, eğitimde ve sporda öğrenci alımı ile eğitim standartlarını belirlerler. Bu anlaşmalarla, kalitede düşüşe izin vermezler. Amerika Birleşik Devletleri'nin yönetici- seçkin sınıfının bireylerini yetiştirmeyi amaçlarlar. Neredeyse hepsinin tarihi binalarının kırmızı tuğlalı yüzeyleri sarmaşıklarla kaplı olduğu için böyle bir sembolik isimle anılırlar.

delidir. Bu mikro modeller, anılar, arzular, göstergeler, takas ve gözler, adlar, ölümler ve gökyüzü ile kurdukları ilişkide incelik, süreklilik ve gizlilik kazanıp tam beş kez çoğalarak, kristalin güven mimarisinde bir bütünlük ararlar. Görünmez Kentler sonsuzlukta, çoğullukta ve tarihsiz bir zamanda yaşanan bir kimlik krizidir.“ [5]

“Görünmez Kentler”deki anlatı yapısını ; kristal geometrisinin ışıkla kurduğu görünürlük ilişkisi ile labirent anlatı mimarisini nasıl birleştirdiğini Calvino şöyle aktarıyor:

“Her kısa metin bir neden-sonuç ilişkisi veya bir hiyerarşi izlemeksizin, süreklilik içinde bir diğerine yakın olduğu bir ağ örgüsünde, çoğul yollar bulunabilecek ve çoğul sonuçlar çıkarılabilecek şekilde işlendi. Böylece zengin kesimli bir kristal yarattım.” [5]

Işık ile Okuma Oyunu

Calvino, ışığın yardımıyla imgeleminde kurduğu kentleri anlatırken, okuru da iletişim zincirinin ucundaki konumdan koparıp alır ve öykülerin yazarı kılarak, serbest bırakır. Böylece postmodern anlatı yapısını da oluşturur. Calvino, okuyucuyu serbest bırakarak, mümkünse metni yeniden kurgulattığı oyununda bitimsizliği ve alfabeyi: ışık,ayna,alev ve kristal ile yaratır. Ayna ve kristalin yüzeyinde kullandığı ışığa, alevin ritmini katarak, metin kurgusunda hafifliği yakalar. Böylece Eco’nun “Açık Yapıt” kavramına en güzel örneklerden birini verir.

Metin, okuyucunun yazarlığına geçtiğinden yeniden yeniden okumaya açılr. Hafifliğin içinde yarattığı ağırbaşlılık metne okuyucuyu çeker ve ışık retoriği ile hafifliğin baştan çıkarıcılığı direnci azaltır. Her şehre bir kadın adı verirken Calvino, metni dişil bir yapıda kurduğunu da hissettirmeden anlatır. Dolayısıyla “söz veren “ bu çerçevede de kendini açıklayıp, bir anda tüm sorulara yanıt veren bir metin değil, “yeni bir okuma ile başka bir dünya vaad ediyorum“ diyen bir metinle okuyucuyu başbaşa bırakır. Kristalin ve labirentin kurgu gücünü çözüp, metni yeniden kurarak okuyabilecekler için de Calvino, bir başkaldırı fırsatı sunar. Çok katmanlı yapıda satranç tahtası üzerinden başlayan anlatı, simgesel olarak yazarın oyunculuğuna da işaret ederek, okuyucuyu metnin sürprizlerine hazırlar.Ama satranç, işaret ettiği gibi bir akıl oyunudur. Aynı zamanda okuyucunun, tüm görsel ve entelektüel arşivinden yararlanarak, söylenmeyen ve yazılmayanların toplamından yaratılan bir “okuma”ya davet edilmesidir. Metni oluşturan katmanlar, Barthes’in önerdiği şekliyle okuru, yeniden yeniden okumaya yönlendiriyor. Barthes’ a göre, metni bir tüketim nesnesi haline getiren ideolojinin dışına çıkan okuyucu, metinle oyuna girer. Böyle bir okuma bir çoğalma oyunudur.

“Görünmez Kentler” Marco Polo’nun Moğol İmparatoru Kubilay Han’a sunduğu bir gezi notu. Ütopik gezgin, dünya yıkıma uğradığı için uçsuz bucaksız gücünü kaybetmekte olduğunu anlayan bu melankolik imparatora imkansız kentleri anlatıyor. Örneğin yayıldıkça yayılan ve sürekli genişleyerek aynı merkezli birçok kente dönüşen mikroskobik bir kent, sonra boşluğa asılı örümcek ağı kent, ya da Mariana gibi iki boyutlu kent. Marco Polo’nun kalbinde yatan, insanları kentlerde yaşatan gizli nedenleri, krizlerin ötesinde değerleri olan nedenleri keşfetmek. Kentler birçok şeyin biraraya gelmesidir, anıların, arzuların, bir dilin işaretlerinin. Kentler takas yerleridir, tıpkı bütün ekonomi tarihi kitaplarında anlatıldığı gibi, ama bu değiş-tokuşlar yalnızca ticari takaslar değil; kelime, arzu ve anı değiş-tokuşlarıdır. Kitap mutsuz kentlerin içine gizlenmiş, sürekli biçim alıp yitip giden mutlu kentler imgesi üzerine açılıp kapanıyor.“ [5]

Kaybolma Rotası

Labirentin işlevinin kaybolmak, kristalin işlevinin ise yansıma ile görüntüyü çoğullaştırıp, gerçek görüntünün hangisi olduğunu ortadan kaldırmak olarak özetlersek, Görün-

mez Kentler'deki çok katmanlı okuma zenginliği yaratan Açık Yapıt kurgusunun, öykünün semantik yapısı ile de nasıl örtüştüğünü en güzel "Kaybolma Rota"sı kavramı açıklar.

"Görünmez Kentler'de bellekte yaşayıp metropollerde biten pusulasız bir yolculuğun güncesini okudum. Tanıyamadığı için imparatorluğuna bir türlü sahip olamayan güç simgesi Kubilay Han'ın hüznüyle, kendisine, 'görünmez bir rota' çizen çağdaş bir seyyahın yitmişlik ve hiçlik öyküsü, satranç tahtalarında, atlaslarda sınıyan bir kimlik, bir özgürlük arayışıydı. Polo'nun 'görünmez rotası'nın üstünden koyu, kara bir kalemle geçmek, bu yolculuğa bir anlam yüklemek istedim. Kristali, alevi ve sayıları okudum: yolcu ellibeş kente uğruyor, yol aldıkça bir şeyleri tek tek yitiriyordu. Bu sırayı izledim ve onbir duraklı bir 'yitmişlik rotası' çizdim" diyen Calvino, tüm kent anlatılarını hafif, incecik, boşluğa asılı yaşamlar ile donmuş, devinimsiz bir geçmişte varolacak şekilde, güvensizlikleri başlıbaşına bir güven kaynağı olacak, aldatıcı bir dil oyunu ile kurduğunu anlatır. [5]

Bu epistemolojik yap-boz oyununda, Kubilay Han, kendi imparatorluk sınırlarının hayali coğrafyasını Marco Polo'nun imgeleminde kurduğu göstergeler rehberliğinde tanıyor. Marco Polo, Han'ın semboller evreniyle kurduğu ülkesinin kaşifi ve rehberi. Aynı zamanda Han'a gücünün simgelerini de şehir anlatıları içine serpiştirerek öğretiyor. Gücünün gururu ile içsel bir izolasyon yaşayan Han, Polo'nun yardımıyla imgesel ülkesinin şehirlerini gezgin anlatısı formunda tanıyor. [6]

"İmparatorluk Kubilay'a sadece yabancı gözler ve kulaklar aracılığıyla gösterebiliyordu varlığını. Kubilay'ın gönderdiği yolculuklardan her dönüşünde Marco Polo, hükümdarın yorumlamak zorunda kalacağı pandomimler doğaçlıyordu: bir kent, eninde sonunda bir ağa takılacak bir balığın, karabatağın gagasından kurtulmak için sıçramasıyla; bir başka kent ateşin içinden yanmadan geçen çıplak bir adamla; bir üçüncüsü küflü, yeşil dişlerinin arasında yuvarlak, bembeyaz bir inciye sımsıkı tutan bir kafatası ile anlatılıyordu. Yüce Han göstergelerin anlamını çözüyordu ama göstergelerle görülen yerler arasındaki ilişki belirsiz kalıyordu. Anlamları açık olsun ya da karanlık kalsın Marco'nun gösterdiği tüm şeyler, bir kez görüldüler mi asla unutulmayan, hiçbirşeyle karıştırılmayan amblemlerin gücüyle yüklüydü. Han'ın kafasında imparatorluk, her bir kent ve eyalet için, Venediklinin kelime oyunları ile yarattığı şekillerin içinde yükseldiği, kum tanecikleri gibi birbirinden farksız ve kaygan verilerden oluşan bir çölde yansıyor. Belli bir yerle ilgili bir bilgi Han'ın kafasında, Marco'nun o yeri anlatırken kullandığı ilk jest veya ilk nesneyi çağırıyordu. yeni veri o amblemle bir anlam kazanıyor ve birlikte ambleme yeni bir anlam ekliyordu. Belki de imparatorluk, zihnin hayallerle yarattığı bir burçlar kuşağı sadece, diye düşünüyordu Kubilay.

'Tüm amblemleri tanıdığım gün ' diye sordu Marco'ya 'imparatorluğuma sahip olabilecek miyim nihayet ? '

Venedikli; 'Hiç heveslenme Hünkarım: o gün sen kendin amblemler arasında amblem olacaksın " [5]

Oryantalizm

Roland Barthes'ın 'Göstergeler İmparatorluğu'nun sanki bir başka versiyonunu Calvino yarattığı anlatıcısı Marco Polo üzerinden kurar. Bu kalın göstergeler kabuğu altında her kent gerçekte nasıldır, ne içerir ya da ne saklar? Anlatının iki temel karakteri Kubilay Han ve Marco Polo, Doğu ve Batı'yı temsil etmektedir. İmparatorluğun sahipliği nedeniyle görünen güç Doğu temsilcisi Kubilay Han'da olmasına rağmen, anlatıcı gibi temel bir rol, Batı'nın temsilcisi Polo'dadır. Han'ın bakışını, anlatıları nedeniyle teslim almıştır ve Batı'nın gözünden Kubilay Han bir Doğulu olarak kendi topraklarını tanımaktadır. 'Dolayısıyla tüm bu şehirler oryantalist bir dünya içinden geçer.' [7]

Ancak burada ilginç bir başka düğüm, anlatılan kentlerin hepsinin bir Batılı kent olan Venedik'in yansıması olması.

“Şafak sökmüştü ki: Polo, ‘Efendimiz bildiğim kentlerin hepsini anlattım sana’ dedi.

“Hiç sözünü etmediğin bir kent kaldı”

Marco Polo başını eğdi.

“Venedik” dedi Han.

Marco gülümsedi. “”bunca zaman ne anlattım sanıyorsun ki sana? “

İmparator istifini bozmadı: ‘Hiç duymadım oysa adını andığını.’

Ve Polo : ‘ Ne zaman bir kent anlatsam Venedik’le ilgili birşeyler söylüyorum.’

‘Sana başka kentleri sorduğumda onları anlatmanı isterim.Venedik’i sorduğumda da Venedik’i.’

‘Diğer kentleri anlamak, farklılığını kavramak istiyorsam, gizli bir ilk kentten yola çıkmak zorundayım.Benim için bu,Venedik.’

‘Öyleyse yolculuklarınla ilgili her hikayeyi yola çıktığın yerden başlatmalı,Venedik’i olduğu gibi, herşeyiyle, ondan hatırladığın hiçbirşeyi atlamadan anlatmalısın.’

‘Belleğin imgeleri bir kez dile vurulup sözlerle sabitleşti mi silinip gider,’ dedi Polo. ‘Belki de Venedik’i kaybetmekten, konuşarak onu bir çırpıda kaybetmekten korkuyorum. Kim bilir, başka kentlerden konuşurken azar azar onu kaybettim bile.’ [5]

Her kentin görüntüsü kristalin bir kesimine yansıyan ışıktan doğuyor ve anlatıldıktan sonra ışık hızı ile zihinlerdeki evrende yerini alıyor. Marco Polo’ da, Han’ın deyimiyle, “Belleğe yaptığı yolculuktan dönen Venedik Taciri” bir ambar dolusu ruh durumu, esenlikler ve hüznle dönüyor. Bu zihinsel yolculuk, hareketin hayaliyle taşlaşmış yaşamları, donmuş geçmiş, şimdinin ve geleceğin tıkanmışlığının da simgeliyor.

Sonuç Yerine

Calvino, hafifliği, çoğulluğu ve görünürlüğü anlatı kurgusu içine yerleştirirken, ışığın mürekkebinin kullandığı Kristal ve labirent yapısını üst üste bir anlatı örgüsü içine monte ediyor olması ise, bir anlatı makinası ya da atölyesi gibi çalışan zihnin üretkenliğini ortaya koyuyor. Temel anlatı yapısındaki karakterlerin, iyi ve kötü şeklinde, ikili karşıtlık içinde çalıştığını metinde görmüyoruz. Bu basit ama temel kurgulamaya kesinlikle gitmiyor. İki nötr karakter ve neşeli şehirler. Işığın retoriğindeki temel, gölgeler ve karanlık şehir aktarımlarına hiçbir zaman hakim olmuyor. Metinde dile yansımış ışığı ve neşeyi açıkça hissettiriyor Calvino.

Bu durumu da Calvino kendi cümleleriyle şöyle anlatıyor;

“İnsan yazarken hiç olmazsa biraz eğlenmiyorsa, iyi hiçbirşey çıkaramaz ortaya,Benim için, beni eğlendiren şeyler yapmak.yeni şeyler yapmak demektir. Yazmak kendi başına, tekdüze ve yalnız bir uğraştır;insan kendini yineleyecek olursa,sonsuz bir huzursuzluğa kapılır. Elbette, en kendiliğinden ortaya çıkmış gibi görünen sayfanın bile, bana korkunç, bir çabaya mal olduğunu belirtmem gerekir, tatmin duygusu, rahatlama, genellikle daha sonra gelir, yapıt bittiğinde.Ama önemli olan beni okuyanların eğlenmesi,benim eğlenmem değil. Ama okurlarım kendimi yinelersem, eğlenmediğimi bilirler.“ [8]

Kaynaklar

- [1] Nietzsche, (1998), “*Gezgin ile Gölgesi*”, İstanbul,.Broy Yayınları.
- [2] Arnheim, R, (1984), “*Art and Visual Reception*”, University of California Press, Berkeley.
- [3] Notopoulos, J., (1994), “*The Symbolism of The Sun and The Republic of Plato II*”, Classical Philology.
- [4] Kelly, R., (1952) “*Lighting as an Integral Part of Architecture*,” College Art Journal, Vol: 12.
- [5] Calvino, I., (2004), “*Görünmez Kentler*”, İstanbul, YKY.

- [6] -Springer ,C.(1985),”*Textual Geography: The Role of the Reader in 'Invisible Cities'* “ Modern Language Studies.
- [7] Ricciardi, A., (1999) “*Lightness and Gravity; Calvino,Pynchon and Postmodernity,*” Comparative Literature Issue, Vol:114.
- [8] Baranelli,L, Ferrero E., (2005), “*Calvino:Kalem Sincabı*”, İstanbul, Dünya Kitapları,.